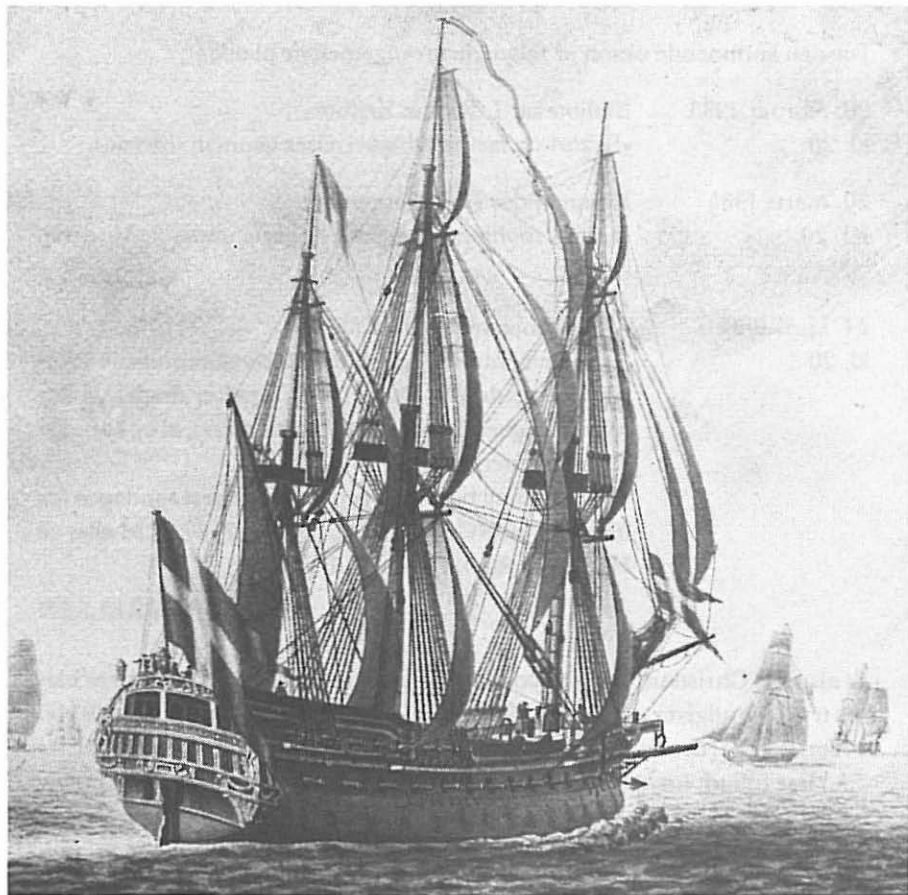

Marinehistorisk Tidsskrift

17. årg.

November

Nr. 4

1984

MEDDELELSE FRA MARINEHISTORISK SELSKAB

For den kommende sæson er følgende arrangementer planlagt:

20. februar 1985 Bibliotekar I. Rønne Kejlbo:
kl. 20 »Søkort og farvandsbeskrivelser gennem tiderne«.
20. marts 1985 Kommandør E. V. Jørgensen:
kl. 20 »Dansk søofficerer i allieret tjeneste under 2. Verdens-
 krig«.
24. april 1985 Generalforsamling med film.
kl. 20 Arrangementet foregår i Søofficersforeningens loka-
 ler, Ovengaden O. Vandet 62B, og efter mødet vil der
 være mulighed for at få 3 stk. smørrebrød, øl og kaffe for
 35 kr. pro persona.
 Tilmelding til spisningen må ske senest søndagen før
 mødet til JØRGEN BARFOD tlf. (02) 87 22 54 eller til
 H. C. BJERG tlf. (02) 86 18 28.

BESTYRELSEN

Et afsnit af Christian Tortzens bog »Søfolk og Skibe 1939-1945«, bind 4 er ble-
vet trykt og udgivet med titlen »Dansk Søfolk og Skibe i Normandiet 1944«.

Forfatteren, der holdt foredrag over samme emne i Selskabet den 21. marts
d.å., har tilbudt hæftet til deltagerne i mødet og efterlyst supplerende oplys-
ninger og billeder om begivenhederne ved invasionen i Normandiet.

Hæftet vil kunne udleveres ved henvendelse til

Christian Tortzen
RUC, postboks 260
4000 Roskilde
tlf.: (02) 75 77 11 eller

Kettingevej 126
Frejlev
4892 Kettinge
tlf.: (03) 87 35 93

P. WESSEL-TOLVIG

Nyt om selskabets bogudgivelser !

Skrift nr. 19 »Lex Rechnitzer« udkommer i december, og for dem, som ikke bestilte det til favørpris, vil det herefter kunne købes for 98 kr.

Skrift nr. 20 »Ubåde 1909-1984« er udkommet og har kunnet købes af medlemmerne til favørpris 90 kr. Det kan fortsat erhverves for medlemmer så længe lager haves, men nu til 120 kr. Ellers kan bogen købes i boghandelen til 150 kr.

Bestyrelsen

Nyt om redaktionen

Redaktørerne af Marinehistorisk Tidsskrift har længe ønsket nye kræfter i redaktionen for at rationalisere arbejdet med tidsskriftets fremstilling, og samtidig har Marinehistorisk Selskab gerne set, at samarbejdet med Orlogsmuseet blev styrket.

Med henblik herpå indtræder en medarbejder ved museet, hr. Jan Bendtsen, som er historiker og lay-out kyndig, i redaktionen og fra 1. januar 1985 flytter tidsskriftet adresse til Orlogsmuseet.

Ved denne styrkelse af redaktionen er det vort håb at kunne fremstille et endnu bedre tidsskrift til glæde for læserne.

Per Wessel-Tolvig
kommandør

Formand for Marinehistorisk Selskab

SELSKABET FREGATTEN JYLLANDS VENNER

Den 11. august 1984 føjede Fregatten Jylland endnu en dag til den lange række af mærkedage, der har omgivet det gamle skib.

Den dag gjorde Jylland sin sidste rejse på egen køl, en rejse på en kvart sømil, hen til den nybyggede tørdok, hvori Jylland skal restaureres og udstilles.

I den anledning arrangerer »Fregatten Jyllands Venner« i samarbejde med AOF en foredragsrække med 4 lysbilledforedrag af Bernt Kure på følgende mandage:

den 7/1-85 Jyllands bygning og konstruktion

den 21/1-85 Slaget ved Helgoland

den 11/2-85 Dagligdagen ombord

den 25/2-85 Doksætning og restaurering

Sted: Christianshavns Gymnasium, Prinsessegade 35

Pris for de 4 foredrag: 60 kr.

Tilmelding: Giro 9 00 36 22

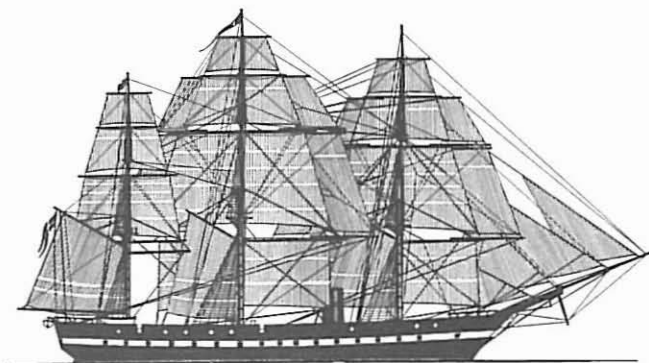
AOF i Hovedstaden

Nørre Søgade 27 A

1370 København K.

Husk at opgive: foredragsrække nr. 21.000.901, navn, adresse, fødselsdato.

Tilmeldingsfrist: 14. december 1984.

Orlogsmuseets etnologiske undersøgelsesprojekt

Af Barbara Zalevski

Som tidligere meddelt i *Marinehistorisk Tidsskrift*, har Orlogsmuseet i år arrangeret et etnologisk undersøgelsesprojekt af livet i Søværnet 1984.

Formålet med undersøgelsen er at klarlægge arbejdsliv og hverdag ved Søværnets tjenestesteder, såvel sejlene enheder som landetablisser og civile værksteder. Der er i undersøgelsen fokuseret på tjenstedernes opgaver, personalegruppernes arbejdsopgaver, deres interne arbejdsfordeling og den enkeltes arbejdsproces og døgnrytme. Desuden ser man på spørgsmål som begrundelsen for at gå ind i tjenesten, karriereforløb og planer, beskæftigelse og frivagter, omgangsformer o.l. Det er altsammen forhold, der er under stadig forandring og som man har meget lidt viden om, idet deres detaljer ikke fremgår af selve strukturen i Søværnet. Det havde været meget interessant at have sådanne oplysninger fra tidligere tider og projektets formål er derfor ikke blot at skaffe en aktuel og umiddelbar brugbar viden til museet, men også gennem samtiddokumentation at give efterviden et kildemateriale.

Til undersøgelsen blev bevilliget halvanden daglig leder og 8 unge mellem 18 og 25 år med start 1. april. De unge blev først undervist i museets funktion og etnologiske undersøgelsesmetoder og -teknikker, som interview og observation foruden i brug af teknisk udstyr og derefter gik det egentlige arbejde i gang. Rent praktisk har undersøgelsen formet sig som udfarende virksomhed, efterfulgt af bearbejdning af det hjembragte stof på museet. Inspektøren for Søværnet udpegede en række tjenestestedet, som dels dækkede et bredt spektrum af Søværnets aktiviteter, dels ville blive udrangerede indenfor en overskuelig årække. Det drejer sig om kabelminelæggeren »Langeland« (1950), ubåden »Springeren« (1963), bevogtningsfartøjer af Daphne-klassen, Langelandsfortet og endelig civile værksteder under Søværnets Materielkommando; her er valgt Riggerloftet med dets gamle og meget specialiserede håndværk og Flydedokken p.gr.a. dens vigtige vedligeholdelsesfunktion. Endelig har man kontakt med forskellige pensionister, hvis viden kan trække linierne længere bagud.

Den første opgave var »Langeland«, men da den ikke er under kommando fik holdet mulighed for at følge kabelminelæggeren »Lossen«

(1977) under en øvelse, idet chefen og en del af mandskabet tidligere har været på »Langeland«; i øvrigt er principperne og håndværket i kabelminelægning på de to fartøjer de samme. Denne kombination gav en god mulighed for sammenligning af forholdene på et gammelt og et nyt skib, hvad angår underbringelse, ophold under frivagter m.m. Endvidere har holdet fulgt »Springeren« på en dags sejlads og begge ophold er senere fulgt op med interviews på Holmen, ligesom en del af holdet regelmæssigt følger arbejdet på Holmens værksteder og Orlogsværftet. Det meste af personel og ansatte de forskellige steder er interviewet om de ovennævnte forhold og både under sejlads og på Holmen er en lang række arbejdsprocesser og situationer fotograferet eller skitseret efter observation. Endelig er der gjort en del reallidsoptagelser, i enkelte tilfælde som lyd til billedserier. Hvor det har været muligt, er der også foretaget indsamling af ældre fotos, dagbøger og for »Langeland« foretaget udskrift af Søværnets ITV-film om skibet.

Alle interviews og observationer udskrives, alle fotos tekstes og hele materialet registreres og indføres i museets almindelige systematik. I øjeblikket, hvor projektet har knap 3 måneder tilbage af bevillingerne for i år, er det fysiske resultat af undersøgelsen 350 s. udskrevne interviews, 40 bånd, 400 sort/hvide optagelser og 350 dias, 465 indsamlede fotos, 3 scrap- og dagbøger og 10 rapporter om delemner. Endnu mangler undersøgelsen af bevogtningsfartøjerne, som kommer til november og Langelandsfortet, der først kan besøges i 1985.

Alt i alt må undersøgelsen indtil nu siges at være forløbet meget tilfredsstillende; det skyldes ikke mindst den store velvilje, vi har mødt fra Søværnets side, såvel fra institutionen som fra enkeltpersoner. Også besætningerne og medarbejderne ved værkstederne har villigt fundet sig i at blive interviewet, observeret og fotograferet og alle har vist stor forståelse for vigtigheden og nytten af samtidsdokumentation.

Fregatten Jyllands Håndvåben

Af Kay Søren Nielsen

Forsvarets Arkiver – Rigsarkivets III afdeling – har, blandt mange spændende arkivalier, der belyser Fregatten Jyllands historie, en række protokoller, der år for år opregner: »Flåden og dens Armatur«. Her er dels alle flådens skibe nævnt, dels deres bevæbning. Disse protokoller har tidligere her i tidsskriftet været benyttet til at belyse Fregatten Jyllands hovedbevæbning: kanonerne. Men en gennemgang af protokollerne giver også et interessant indblik i den rivende udvikling af håndvåbnene i fregattens bygnings- og brugsperiode.

Kanonerne var naturligt alle orlogsskibes hovedvåben, det er dem, der indleder kampen og tildeler modstanderen de afgørende slag. En søkamp begyndte gerne med en række manøvrer, der skulle sikre en gunstig position. Man kæmpede så at sige først om vinden, derefter begyndte kampen, som regel medens skibene sejlede på parallelle kurser. Formålet med beskyddningen var at svække modstanderens manøvreedygtighed, fart og kampkraft, og ved beskyddning at tvinge modstanderen til at stryge flaget eller evt. sænke modstanderens skib. Der var dog en anden mulighed for at tvinge modstanderen til overgivelse: entring og kamp med håndvåben for at sikre sig fjendens skib. Dette at sikre sig fjendens skibe var naturligvis særdeles attraktivt. Skibe repræsenterede store værdier, og tog tid at bygge, og det var denne værdi man søgte at sikre sig ved entring og håndgemæng.

Hvor dybt dette ønske om at bemægtige sig fjendens skibe ved nærkamp ligger i enhver flådeledelse kan følgende lille eksempel måske belyse: Under første verdenskrig nedsatte den amerikanske flåde samtidigt to undersøgelseskomiteer. Den ene skulle undersøge muligheden for at bygge hangarskibe, den anden skulle komme med forslag til en ny huggert til brug ved entring.

Håndvåbnene på Fregatten Jylland skulle dog også bruges til andet end entring eller til at afslå en entring med. Et skib af fregattens størrelse skulle være i stand til at formere et landgangskompagni, udrustet og bevæbnet til kamp på landjorden. I denne forbindelse er det vigtigt at understrege betydningen af besiddelsen af De Vestindiske Øer. På det tidspunkt beslutningen om bygning af skruefregatterne blev taget, havde man endnu oprørsforsøg i frisk erindring, og fregatterne og siden krydserflådens bygning og bevæbning forstås bedst, når man be-

tænker, at skibene dels skulle operere i det vi i dag kalder de indre danske farvande, dels i farvandet omkring Vestindien.

Generelt må man dog fastholde, at »håndarmaturen« først og fremmest skulle bruges til entring eller til at afværge en entring med. Med D. H. Funchs ord fra 1852: »Entre et Skib. Herved forstaaes ved Hjælp af Entredræg og Hager at trække og holde det fjendtlige Skib til sig, og med Vaaben i Haand at bestige det og gjøre sig til Herre af det«. Kgl. Skibbygmester D. H. Funch: Dansk Marine-Ordbog 1846 og 1852, fotografisk optrykt i 1976, er et virkeligt godt hjælpemiddel for dem, der ønsker at fordybe sig i detaljer vedrørende den danske flådes materiel i forrige århundrede. Hans inddeling af håndvåbnene på et orlogsskib er følgende: »Haandarmaturen inddeles med Hensyn til Anvendelsen i Skyde- Hug- og Stødvaaben. Til Skydevaaben henhører: Flinten og Pistolen, til Hugvaabenet: Skibshuggerten og Entrebilen, og til Stødvaabenet: Halvpiggen og Flinten med Bajonet«. (Funch side 57 + PL 25).

Hvis man nu går ind i protokollen fra 1860 for at se, hvorledes man havde tænkt sig at udruste fregatten Jylland, ser man følgende:

»4 *Skruefregatter* paa Stabel. Jylland paa Stabel

Haandgranater 100

Rifler 25

Skarpe patroner for riffel 100

Flinter 60

Skarpe patroner for Flint 100

Pistoler 120

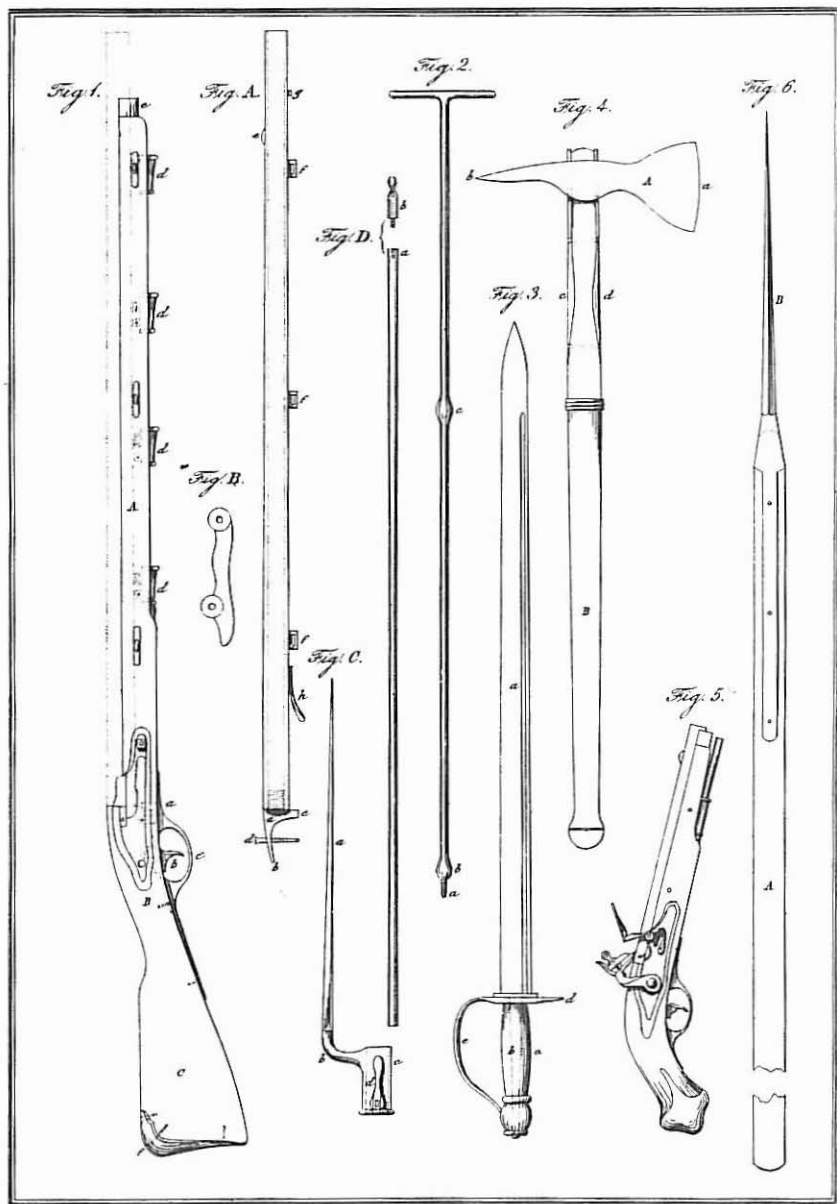
Skarpe Patroner for Pistol 30

Entrebiler 30

Skibshuggerter 120

Espingoler 9

Her nævnes tre våbentyper der ikke er omtalt af Funch, håndgranaten, riflen og espingolen. Når håndgranaten ikke er omtalt under definitionerne på håndarmatur skyldes det, at denne granattype af Funch henføres til den alm. »Huulkugle« ammunition. Der er ikke noget nyt i, at skibene medbringer håndgranater: på en »Vægt af 2 á 3 Pund for at med Lethed kunne kastes af en Mand enten ned i et fjendtligt Fartøj, eller over i et Skib, der skal entres. Denne Slags granater ere fyldte med Krud, og ville altsaa springe, naar Satsen i Brandrøret er udbrændt«. Funch Bd. 1 side 71.

Funch's Dansk Marine-Ordbog PL. 25. Plachen viser de håndvåben, der bruges ved entring. Bemærk af flintlåsen på geværet betragtes som så kompliceret, at den er på en anden og større planche.

Kugler.	Skarvskke	Handstokke	Granater	Spids Projectiler	Hand- granater	Rifler	Skarvsk Projectiler	Skarvsk.	Skarvsk Projectiler	Skarvsk	Skarvsk Projectiler	Skarvsk	Skarvsk Projectiler	Skarvsk	Skarvsk Projectiler	Skarvsk	Skarvsk Projectiler
pr. Skarvsk.				pr. Skarvsk			pr. Skarvsk		pr. Skarvsk		pr. Skarvsk		pr. Skarvsk				
100.	5.	5.	10.	.	90.	60.	250.	60.	150.	55.	65.	30.	50.	55.	9.		
100.	20.	20.	25.	50.	60.	10.	250.	10.	250.	16.	45.	10.	15.	25.	6.		
100.	5.	5.	10.	.	40.	20.	250.	20.	150.	30.	58.	10.	15.	30.	6.		
100.	5.	5.	5.	.	120.	110.	250.	175.	250.	200.	45.	50.	100.	200.	12.		
100.	5.	5.	5.	.	98.	75.	250.	90.	250.	120.	45.	30.	60.	120.	9.		
100.	5.	5.	5.	.	90.	60.	250.	65.	250.	120.	45.	30.	50.	120.	9.		
100.	5.	5.	5.	100.	90.	75.	250.	90.	250.	120.	45.	30.	60.	120.	9.		
70.	5.	5.	5.	.	60.	45.	250.	40.	250.	60.	45.	15.	25.	60.	6.		

Protokol over Flådens materiel 1863: Fortegnelse over bevæbning af samtlige af flådens skibe. Højre halvdel af en side. (Jyllands bevæbning er understreget).

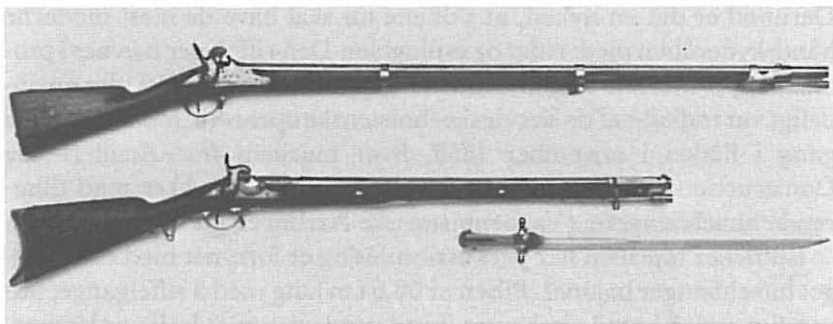
Derimod er det en nyhed, at skibene nu skal have de mest moderne håndskydevåben med: rifler og espingoler. Den riffel, der nævnes i protokollen, er den lille elegante lüticher tapriffel. Denne riffel, der oprindeligt var indkøbt af de slesvigske-holstenske oprørere, møder vi første gang i flåden i november 1853, hvor marinen fra »Artilleri- og Constructions-Commisionen« får overladt 2.540 stykker med tilhørende hirschfængere. (Vaabenhistoriske Aarbøger Bd. XIb. side 33).

Lütticher tapriflen har perkussionslås og er forsynet med en tveægget hirschfænger bajonet. Piben er 66,6 cm lang med 5 riffelgange; udvendigt er den bagtil ottekantet, fortil rund, stemplet L. G. og bronzeret. Den har sigtekorn og visér med høj klap med sigtehuller til 350, 500, 700 og 800 samt sigtekærv til 900 alens distance. Skæftet er af valnøddetræ og forsynet med kindfløj og messingbeslag. Alt i alt en smuk riffel der først og fremmest overlades til flåden p.g.a. det korte løb, der gør den mere velegnet til håndgemæng.

Den anden nyhed, der omtales i listen over håndvåben, er espingolen. Espingolen er et småkalibret forlade-skydevåben, hvis løb er delvis fyldt med projektiler, der uden afbrydelse udskydes, det ene efter det andet, til løbet er tomt. Gennem hver kugle går en langsomt brændende fængkanal. Ved affyringen, der sker fra munden, tændes først fængkanalen i den forreste kugle, der efter ca. et sekund brænder igennem til drivladningen, der dels affyrer det første skud i piben, dels antænder det næste. Der var altså tale om et forlade »maskingevær«, som gav brugeren en efter samtidige forhold stor ildkraft. Opfinderen af dette våben var den kendte danske bøsse-maker N. Löbnitz. Det var oprindeligt omgivet med megen hemmelighedsfuldhed, men var omkring 1850 almindeligt kendt.

1860-protokollen, der er den første som har Fregatten Jylland med, rummer i det skjulte også en anden nyhed. Vanens magt er som bekendt stor, og den gamle rubrik »Flinter« altså forlade flintemusketter dækker nu over perkussionsgeværer. Der er her tale om det såkaldte M. 1822 ex. franske til perkussion omdannede gevær. Bag betegnelsen pistol kan gemme sig følgende to: den til perkussion omdannede Kyske pistol, Skibspistol M. 1849, eller nedkortede slesvigs-holstenske pistoler, M. 1852.

Man skal her gøre sig klart, at listen fra 1860 er en plan for Jyllands bevæbning. Skibet stod stadig på bedding. De følgende års protokoller viser en vis ændring i planerne, idet antallet af rifler forøges til 60 og antallet af geværer til 90. (Flinte er nu erstattet af gevær). Disse tal er ikke

Musket M. 1822/48 ex Fransk M. 1822 Kal. 17,5 mm Mus. Nr. B. 2544:1 Tapriffel for Marinen M. 1853 Kal. 17,5 mm. Mus. Nr. B. 2822. Tøjhusmuseet.

særlig store når man betænker at bemandingsplanen viser en besætning på 441 efter planen for 1862, (Bemandings Reglement for den danske Flaades Krigsskibe og Fartøier. 1862). Men her må man gøre sig klart, at disse våben kun er et supplement til de egentlige våben: kanonerne. Det er ikke personlige våben for mandskabet, det er skibets våben. Samtidigt gør sig det gældende at bemandingsplanen opererer med, at skibet skal medgives soldater: 3 underoff. 1 hornblæser og 50 menige. Det var naturligvis meningen, at disse soldater medbragte deres personlige våben.

Ikke blot håndvåbnene er på denne tid inde i en rivende udvikling. Det er interessant at se flådelisten fra 1864, de nye fuldkraftfregatter der i flådelisten fra 1863 stod som nr. 2 på listen efter linieskibet Skjold, er nu nr. 6 på listen efter de nye pansrede skibe: »Pansercorvetten Dannebrog, panserbatteriet Rolf Krake og panserskonnerterne Absalon og Esbern Snare«. Fregatterne er nu ikke længere det vigtigste våben, udviklingen er løbet fra dem som flådens vigtigste enheder, men de var der, da der var brug for dem.

Protokollen fra 1865 medtager et nyt våben under »Haandarmaturen« - Omdrejnings Pistoler«, hvoraf der medgives fregatten 30 stk., samtidigt med at antallet af de alm. pistoler reduceres med et tilsvarende antal. Det er naturligvis de nye revolvere der her er tale om. Revolvere indføres både i hær og flåde under typebetegnelse omdrejningspistol. At man regner med større ildkraft ses af, at der er flere patroner pr. revolvere - 60 stk. - end pr. pistol - 45 stk. Det er ikke særligt store mængder af håndvåben ammunition, der medføres på flådens skibe, men det er som nævnt våben, der meget sjældent påregnes benyttet.

I 1867 føres protokollen på en ny måde, der giver et indblik i dagligdagen på togt, idet der nu pr. gevær medgives 15 skud pr. mand og pr. pistol 15 skud pr. mand. Geværerne og de gamle pistoler bruges nu til træningsbrug, medens man sparer på riflerne og omdrejningspistolerne. Antallet af rifler og pistoler er også forøget, nu til 180 rifler med 250 skud og 55 revolvere hver med 60 skud pr. pistol.

Det fremgår desværre ikke af listen, ud over det i forhold til tidligere meget store patronantal pr. riffel, men der er tale om en ny type riffel, en til bagladning omdannet tapriffel efter Schneiders system, derfor den store patronmængde.

Riffel M. 1853/66. System Schneider Mus. Nr. B. 3447. Danmark M. 1867 (for hæren). System Remington Mus. Nr. B. 3480. Magasin riffel M. 1878. System Krag-Petterson. Mus. Nr. B. 3451. Tøjhusmuseet.

Skibspistol M. 1852 Kal. 17,5 mm Mus. Nr. B. 2840:7. Omdrejningspistol M. 1871
Mus. Nr. B. 3454:1. Tøjhusmuseet.

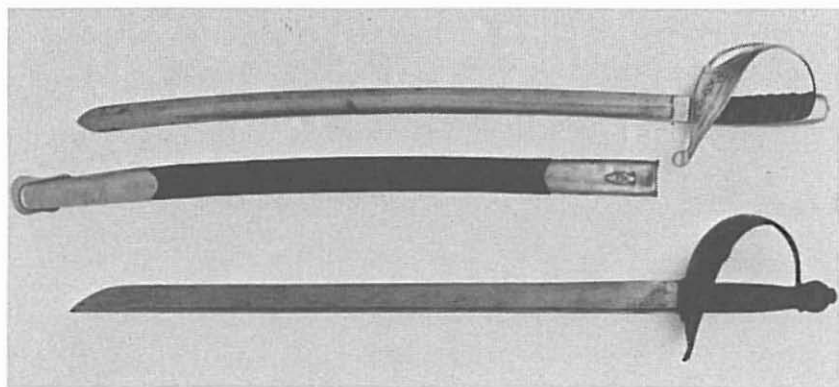
At udviklingen inden for håndskydevåben nu går stærkt, vidner protokollerne for 1873/74 og 1877/78 om. Dels falder nu geværer og pistoler ud af listerne, dels bliver flåden nu udrustet med Remington karabiner. Denne optræder først med dette navn i listerne fra 1877, men er anskaffet allerede i 1873 og skjuler sig her under betegnelsen »Karabiner«. Flåden indfører her det samme gevær som hæren og der er tale om, at karabinerne løbende bliver taget ud af produktionen. Håndvåben bevæbningen består nu af 170 Remington karabiner og 170 omdrejningspistoler. Det er interessant at se, at hele perioden igennem bibeholdes beholdningen af huggerte og entrepiker. Entrebilen falder ud af listerne i 1873, men espingolerne bibeholdes som »maskingevær«. De afskaffes dog i 1876, hvor de glider ud af listen. Selv om antallet af huggerte er konstant sker der dog fornyelser, idet den gamle sorte huggert erstattes med skibssabel M. 1875 en messingfæstet huggert, der i listerne betegnes som den nye huggert eller den messingfæstede. Listerne bliver her i 1870-erne mere og mere detaljerede, idet der nu også

nævnes, hvad der medgives pr. mand af lædertøj, rensegrej og patroner. Den holstenske flade sabel – den såkaldte Stralsund sabel – nævnes først med navn i regnskaberne fra 1870'erne, ligesom man begynder at skelne mellem forskellige typer af omdrejningspistoler – der indføres en ændret model i 1871, som først nævnes i 1879.

I 1881 er protokollen for første gang så fyldig, at man kan se den enkelte mands udrustning fra officerer til lærlinge – der ikke skulle udrustes med våben.

I 1882 udrustes Jylland for første gang med de nye magasinkarabiner: Krag-Pettersen repetergeværer. Fregatten har således i løbet af perioden 1863 til 1882 gennemgået udviklingen fra forlade flintevåben til repetergeværer. Samtidig med denne udvikling kan man af udrustningslisterne se, at man stadig øver flittigt i entring, håndgemæng, bajonetfægtning og i skydning samt hugning. Bl.a. medgives der nu salonerfler til skydeøvelser.

Fregatten når at gøre hele udviklingen med, idet den i følge Protokollen fra 1885 udrustes med 6 stk. revolverkanoner (de såkaldte gatling-kanoner) Disse medtages normalt under artilleri, men det er værd at bemærke, at fregatterne også havde affutager med hjul på med

Skibshuggert M. 1849 såkaldt sort huggert. Skibssabel M. 1875 såkaldte nye messing-fæstede huggert. Tøjhusmuseet.

ombord, således at revolverkanonen kunne medtages af et evt. landgangskompani. Fregatten Jyllands sidste opgave er at tjene som skole-skib, (Protokol 1887), hvor den udrustes med Remingtonkarabiner, omdrejningspistoler og de nye huggerter til den nu stærkt reducerede bemanning.

Flådelisterne giver således ikke alene for fregattens vedkommende et interessant billede af skydevåbnenes udvikling, men også i almindelighed et indblik i de enorme mængder af håndvåben og ammunition der skulle til for at udruste den danske flåde.

Dansk-Vestindisk gendarmeriafdeling med 37 mm revolverkanoner af lignende type, som blev benyttet på Fregatten Jylland.

Gunvor Petersen: Dragør Lodseri 1684-1984. Dragør Lodsforening 1984

Øresund er som bekendt et af verdens mest trafikerede farvande. Men det er ikke noget let stræde at besejle for større skibe, da det er fyldt med farlige grunde, ikke mindst i passagen mellem Saltholmen og Amager, Drogden. Her var der behov for lodsning, jo mere jo større skibene blev. Under Den skånske Krig (1675-79) måtte den danske flåde således flere gange rekvirere lodshjælp i Dragør, når de store orlogsskibe fra København skulle gå gennem Drogden til og fra Østersøen. Det er derfor let forståeligt, at statsmagten ønskede en fast lodsordning. Den kom med en kgl. resolution af 8. marts 1684. Hermed tilstod kongen Dragørlodserne (6 mand) en mindre årlig ydelse, svarende til en månedsløn for flådens styrmænd, dvs. 14 rigsdaler, mod at de stod til rådighed for flåden. Hvad der imidlertid var nok så vigtigt for lodserne: de fik samtidig eneret på lodsning af al anden skibsfart gennem Drogden »for billig betaling«.

Det viste sig imidlertid ikke let for staten at efterleve sine forpligtelser. Ydelserne faldt meget uregelmæssigt eller udeblev helt, ikke mindst under Den store nordiske Krig (1709-20). Staten manglede desuden evne til at beskytte lodseriets eneret på lodsning i Sundet. Rigtig ro om sagen kom der først med lodsordningen i 1760, der bestod så godt som uændret lige til 1831, hvor lodsvæsenet i hele landet reorganiseredes og ensrettedes. Inden da var Dragør lodseris Sundprivilegium dog blevet indskrænket ved oprettelsen af Helsingør lodseri i 1778 og Københavns lodseri 1799. Det skete dog efter ønske fra Dragør lodseri, som ikke længere så sig i stand til at klare sine voksende forpligtelser.

Skønt Dragørlodserne fra 1816 udgik af flådens lønningsliste, var de stadig underlagt Admiralitetet. Deres øverste chef var lodskaptajnen eller overlodsen, altid en søofficer af høj rang. Her kan blandt de ældre nævnes kom.kapt. Andreas Lous (1760-96), der fik trykt et fortræffeligt søkort over Sundet i 1775, og kom.kapt. senere kontreadmiral Poul de Løvenørn (1796-1826), Søkortarkivets grundlægger. Senere beklædtes posten af den nok så bekendte admiral Edouard Suenson (1867-80) og grønlandsforskeren, kommandør Gustav Holm (1909-12). Ved lodsreformen i 1912 blev Holm landets første lodsdirektør.

Den daglige ledelse af det i øvrigt private lodseri varetoges af oldermanden, der i ældre tid udnævntes efter indstilling fra lodserne selv.

Dette ændredes dog i 1740 derhen, at der nu blev indsat en mand udefra, og altid en søofficer. Han fik fra 1831 titlen lodsinspektør. Først i 1912 vendte man tilbage til den gamle ordning, hvorefter lodserne udpegede »Kejserlodsens« Frederik Wilhelm Møller til lodsoldermand. Stillingsbetegnelsen blev efter hans afgang i 1925 lodsformand.

Dragørlodserne har trofast tjent den danske flåde i alle vore søkrige fra Den skånske Krig til vore dage. Særlig fortjeneste indlagde lods Anders Ingemarsen sig i Den store nordiske Krig (1709–20). Han gjorde tjeneste på Gyldenløves admiralskib under slaget i Køge bugt 1710, og det var ham, der efter slaget forestod bjergningen af størsteparten af Dannebrogskanoner efter skibets dramatiske undergang. Hans største indsats var dog lodsningen af en eskadre gennem Drogden i januar 1716, noget han gennemførte trods stærk isgang i det smalle farvand. Ikke uden grund noterede præsten i kirkebogen ved hans død i 1737, at han var »den berømte lods, der reddede den danske flåde«. Også under Kanonbådskrigen (1807–14) gjorde Dragørlodserne god fyldest; ingen kendte jo besejlingsforholdene i Sundet bedre end de. I marts 1808 ønskede flåden en dygtig Dragørlods til tjeneste på vort sidste lineskib Prins Christian Frederik. Hertil udpegedes lods Peter Jacobsen Schmidt, der således blev deltager i den uheldige kamp ved Sjællands Odde, en begivenhed han dog overlevede.

Som man forstår, har lodseriet haft nær tilknytning til den danske flåde. Det er dog naturligvis ikke dette emne, der er bogens egentlige tema. Det er lodseriets indre forhold og udvikling. Og herom er der mange interessante ting at berette. Lodsernes stridigheder med myndigheder, konkurrenter og med-elementerne er livligt og spændende beskrevet.. Mørke som lyse sider af lodsernes hverdag er taget med og efterlader et bevæget billede af en hård men betydningsfuld indsats i dansk søfarts tjeneste. Bag i bogen findes en meget omhyggeligt udarbejdet liste over alle Dragørlodser gennem 300 år, tilsammen 253 mand.

Gunvor Petersen har gennemarbejdet et omfattende utrykt kildemateriale, og hun har hermed fremlagt et værk, der må betegnes som et særdeles velskrevet nybrud. Den smukt illustrerede jubilæumsbog kan derfor trygt anbefales til alle, der er interesseret i dansk marine- og søfarts-historie.

F. Askgaard

Kystartilleriforeningen. Kystartilleriet/Kystdefensionen. Kystbefæstningen gennem 75 år. 336 s., ill. kr. 285 + forsendelse. Bogen kan erhverves gennem Kystartilleriforeningen, Fuglebækvej 3, 2770 Kastrup. Tlf. (01) 50 80 11.

Den 6. juli i år fejrede kystartilleriforeningen 75 års jubilæum og i den anledning har foreningen udgivet en rigt illustreret og solidt indbundet bog om foreningen og kystbefæstningens historie.

Alle sejl har været sat til for at skabe et smukt og varigt minde om jubilæet. Mange fonde og enkeltpersoner har da også bidraget til bogen.

Efter et udmærket forord af foreningens formand, Jørgen Kehling, er de næste mange sider helliget foreningens historie. Det er naturligvis spændende læsning for enhver gammel kystartillerist, men for udenforstående har dette afsnit næppe den store interesse.

Til gengæld har den resterende del af bogen med sine mange kapitler om søbefæstningens historie stor almen interesse, fordi man her enten fremlægger nye oplysninger, eller samler den eksisterende litteraturs spredte oplysninger om emnet.

I kapitlet »Københavns Søbefæstning indtil 1920« redegør museumsinspektør ved Tøjhusmuseet Bjørn Nielsen kyndigt for denne vigtige del af befæstningsanlæggenes historie, og han placerer dem overbevisende i samtidens politiske og militære sammenhæng.

Kystbefæstningens historie fra 1901-1961 bliver herefter glimrende behandlet af kommandørkaptajn Gyller, der afløses af oberstløjtnant Bruhn, som skriver om flyvevåbnets overtagelse af søforterne. Nu følger igen fra Gyllers side en kort omtale af Kastellet, hvilket måske kan undre, men frem til 1932 var den gamle fæstning rammen om kystartilleristernes første uddannelse.

I bogens mest omfattende afsnit beskriver orlogskaptajn P. T. Christensen meget instruktivt alle befæstningsanlæggene i alfabetisk orden. Forfatteren er en af de største kendere af Københavns befæstning, hvilket hans fremstilling bærer præg af, idet den er klart og overskueligt disponeret.

Hvor mange mand der var på forterne er et naturligt spørgsmål at stille sig, og det bliver da også udmærket besvaret om end noget oversigtspræget af Gyller.

Resten af bogen er viet til en lang række gamle kystartilleristers erindringer om tjenesten om bord på søforterne. Det er en glimrende idé, således at lade »de gamle« fortælle om deres soldatertid, for memoire af

den art er en af de bedste kilder til belysning af en svunden tid. Her fornemmer man virkelig livet og stemningen om bord, hvilket alverdens officielle dokumenter ikke kan udtrykke.

De her omtalte kapitler er spændende læsning. De mange forfattere har gjort en stor og påskønnelsesværdig indsats. Men når dette er sagt, må nogle af bogens svage sider i sandhedens interesse også nævnes.

Alle de mange dejlige og ofte sjældne gamle fotografier, som bogen er fyldt med, er desværre usædvanligt svagt og dårligt gengivet. Hvad der skulle være publikationens force, er nu blevet en afgjort svaghed. Dernæst mangler værket en fornuftig kapiteloversigt med forfatterangivelse og registre over person- og stednavne samt emner. I stedet har redaktionskomiteen valgt at bringe en indholdsfortegnelse foran i bogen med registeroplysninger og bagest kildehenvisninger, hvori skjuler sig kapiteloverskrifter med forfatterangivelse. Jeg vil i den forbindelse helt undlade at beklage mig over manglen på noter, som langt fra blot er kedelig, videnskabelig skoleridning for de få, men som regel til stor glæde for de mange, som søger yderligere oplysninger om emnet.

Om end jubilæumsværket således er behæftet med visse svagheder, kan det alligevel varmt anbefales alene på grund af dets store informative værdi.

OLF

Hans Chr. Bjerg, Hans Chr. Dahlerup Koch og P. B. Nielsen: U-både gennem 75 år. Det danske ubådsvåben 1909-84. Forum 1984. 154 s. ill. kr. 150.

Som det vil være de fleste bekendt, har den danske ubådseskadre i år kunnet fejre sit 75-års jubilæum midt i en heftig debat om undervandsbådernes fremtid i det danske forsvar. For at markere denne begivenhed har marinehistorikeren, overarkivar H. Chr. Bjerg, kaptajnløjtnant (R) H. Chr. Dahlerup Koch og chefen for u-bådseskadren, kommandørkaptajn P. B. Nielsen udsendt bogen: »U-både gennem 75 år. Det danske ubådsvåben 1909-84«. Eskadrens 50-års jubilæum blev markeret af Marinehistorisk Selskab ved udsendelsen af R. Steen Steensens: »Vore Undervandsbåde gennem 50 år«, og forstemmende nok er denne grundige gennemgang af de danske ubådes historie endnu ikke blevet forældet, al den stund Marinen i de forløbne 25 år kun har erhvervet 3

ubåde, deraf en af den ældre Delfin-klasse. Forfatterne af den nye bog har da også valgt at behandle emnet fra en anden mere generel synsvinkel. Bogen indledes med et kapitel omhandlende principperne for den moderne ubåds konstruktion og indretning, efterfulgt af et om bekæmpelsen af ubåde. Herefter følger en række kapitler, der behandler ubådenes historie fra de tidligste forsøg i 1578 til vore dage, med vægten delt ligeligt mellem danske og udenlandske forhold. Bogen afsluttes med en analyse af ubådsvåbnets fremtid, især med henblik på danske forhold. Endelig er medtaget en liste over samtlige danske ubåde med tekniske data og en litteraturliste.

Bogen, der er holdt i en populær og letfattelig stil, er et varmt forsvar for ubådene. Hård er dommen over de »naive, fredsdrøms-forførte politikere og kortsynede, vanetænkende militære ...« (s. 93), som i tidligere tider ikke havde øjnene åbne for ubådenes muligheder. Målet er at øge det almindelige kendskab til ubådene, thi ... »Det synes at være ubådsvåbnets skæbne, at manglende indblik i og forståelse for ubådenes særlige egenskaber frister til ukritisk at søge at fortrænge dem fra ens begrebsverden. Til gengæld synes det også at være karakteristisk, at når selv de skarpeste kritikere får lejlighed til at sætte sig ind i dette våbensystems muligheder og begrænsninger, så ændres holdningen radikalt, og de bliver saglige og konstruktive fortalere for undervandsbådenes berettigelse« (s. 121). Bogen slutter med en optimistisk tro på at ubådseskadren også kommer til at fejre sit 100-års jubilæum. Skulle dette ikke ske, er det i hvert fald ikke de tre forfatters skyld.

Bjørn A. Nielsen

Björn Landström: Refalskeppet Vasan från början till slutet. Stockholm 1980. 158 sider, ill. Skr. 244.

I dete bogværk fortæller en kendt forfatter om et berømt skib, der er blevet en verdensattraktion. Et bedre udgangspunkt kan man næppe tænke sig, og resultatet er da også blevet en pragtfuld bog med mange dejlige farvelagte tegninger.

Anders Franzén, som fandt skibet, har skrevet et udmærket lille forord, hvor han glæder sig over, at Landström med sin store viden om skibsbygning nu også har undersøgt Vasan.

Den opmærksomme læser undrer sig måske over, at skibet kaldes Vasan i stedet for som hidtil Wasa. De fleste forskere er imidlertid enige om, at denne stavemåde er mere korrekt; og som Landström gør opmærksom på, er det jo aldrig for sent at rette en fejltagelse.

Hvad, der i øvrigt gør denne nye bog om Vasan interessant, er, at den i modsætning til hovedparten af den eksisterende litteratur beskæftiger sig med den skibsbygningsmæssige side af krigsskibets historie og med udgangspunkt heri søger at løse nogle af gåderne omkring Vasan.

I sin redegørelse for skibets konstruktion placerer forfatteren det i en europæisk sammenhæng og påviser, at man har haft andre, store og samtidige europæiske regalskibe som forbilleder. For os danskere er det spændende, at et af disse var Christian IV's Tre Kroner, som indgående bliver beskrevet. Især bør fremhæves Landströms tegning af Tre Kroner, som udtrykker hans opfattelse af, hvorledes dette skib har set ud. Til sammenligning gengives det kendte samtidige kobberstik af skibet under Christian IV's sejlads til England 1606.

I de følgende kapitler fortæller forfatteren om gåderne omkring skibets bygning, hvorledes det blev bygget, om udsmykningen og udrustningen og til sidst om hvorfor det sank.

Her er tale om virkelig spændende læsning. Med sine mange smukke farvelagte illustrationer er denne dejlige maritime bog slet ikke dyr. Velkommen ombord.

OLF

Arne J. Melsæter: Norskbrugte marineblankvåben i den dansk/norske fellesflåte og den norske marine. Utvikling og katalog 1550-1940. Forsvarsmuseet 1983. Forsvarsmuseets småskrift nr. 1. 83 sider, ill., Pris 50 Nkr. ved henvendelse til Forsvarsmuseet. Oslo mil/Akerhus. Oslo 1.

Med denne lille publikation af en af Forsvarsmuseets flittigste skribenter har museet indledt en ny skriftrække. Som titlen antyder er her både tale om en redegørelse for udviklingen af norsk brugte blankvåben og en katalog.

Publikationen er det første forsøg på en sammenhængende fremstilling af emnet. Det er således en ikke helt ringe opgave forfatteren har påtaget sig. Den vanskeliggøres endog af store lakuner i genstandsma-

terialet, dels som følge af at magasinet på Holmen blev ribbet af englænderne i 1807, dels fordi depoter med ældre materiel blev ødelagt ved allieret bombning af Horten i 1945. Melsæter har derfor måtte sammenholde det forholdsvis spinkle genstandsmateriale med den generelle europæiske udvikling for at kunne etablere en sammenhæng imellem våbnene. En sådan arbejdsmetode har sikkert været nødvendig på det foreliggende grundlag, men åbner samtidig mulighed for mange fortolkninger af materialet. Det er forfatteren imidlertid klar over, og han betragter da også kun publikationen som en foreløbig undersøgelse.

Disse metodeprægede overvejelser gør Melsæter udmærket opmærksom på i indledningen. Derimod synes jeg hans omtale af de norske søfolks dominerende rolle i bamandinger af fællesflåden er unødvendig. Han lader sig, som så mange andre nordmænd før ham, irritere over at se den ældre litteratur omtale fællesflåden som dansk og ikke dansk-norsk. Jeg er enig i, at dne bør omtales som dansk-norsk, men en fremhævelse heraf og nordmændenes rolle med hensyn til beemandingen er ikke videre relevant at uddybe i en bog om våben. Ydermere er det lidt at en overfladisk betragtning, fordi en vurdering af de enkelte rigsdeles indsats kræver en langt mere nuanceret målestok end blot at se på antallet af søfolk fra de forskellige områder af monarkiet.

Efter indledningen går forfatteren i gang med at fortælle om de benyttede blankvåbentyper i Norge, og i tilslutning hertil beskriver han enkeltstykker, der alle illustreres ved hjælp af et fotografi eller en tegning. Som ikke specialkyndig på blankvåbenområdet kan det være vanskeligt at vurdere disse centrale afsnit i bogen, men man kunne måske ønske sig en større grad af systematik. F.eks. mangler ofte oplysninger om længden af våbnene; dernæst er det en svaghed, at læseren ikke får oplyst, hvor de enkelte våben befinder sig.

Blankvåbeneksperten kan måske komme med flere indvendinger, det forrykker imidlertid ikke den kendsgerning, at kaptajn Melsæter meget prisværdigt har påtaget sig en stor opgave, og på det foreliggende grundlag skrevet en udmærket bog, som alle marine- og våbenhistorisk interesserede må hilse velkommen.

OLF

Indhold:

Meddelelser:

Marinehistorisk selskab	2
Selskabet Fregatten Jyllands Venner	3

Artikler:

Orlogsmuseets etnologiske undersøgelsesprojekt	5
Fregatten Jyllands Håndvåben	7

Anmeldelse:

Gunvor Petersen: Dragør Lodseri 1684-1984	17
Kystbefæstningen gennem 75 år	19
U-både gennem 75 år	20
Regalskeppet Vasan från början till slutet	21
Norskbrugte marineblankvåben	22

Marinehistorisk tidsskrift November 1984 Nr. 4 17. årgang

- Udgives af Marinehistorisk Selskab, Selskabet Fregatten Jyllands Venner, Selskabet Orlogsmuseets Venner og Selskabet danske Tordenskjold-Venner.
- Redaktion: museumsinspektør Ole L. Frantzen og cand. mag. Birger Thomsen.
- Ekspedition: Ole L. Frantzen, Tøjhusmuseet, Frederiksholms Kanal 29, 1220 Kbh. K. Tlf. (01) 11 60 37 lokal 22.
- Udsendes 4 gange årligt til medlemmerne af de 4 udgivende selskaber.
- Sidste frist for indlevering af stof den 17. i månederne: januar, marts, juni og oktober.
- Abonnement kan tegnes gennem de fire udgivende selskaber eller ved henvendelse til redaktionen.
- Eftertryk kun tilladt med kildeangivelse.

Forsideillustration:

Orlogsskibet Odin på besejlingstogt i Østersøen 1791. Udsnit af tegning af T. E. Lønning. Orlogsmuseet.